

Sebastian Przybyszewski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5207-666X>

e-mail: sebastian.przybyszewski@uwm.edu.pl

O odmienności frazeologizmów przysłówkowych

On the Inflectional Properties of Adverbial Multiword Expressions

Abstrakt

Frazeologizmy przysłówkowe pełnią w zdaniu funkcję przysłówka, choć często samego komponentu przysłówkowego nie zawierają. Przysłówek jest nieodmienną częścią mowy i za nieodmienne uznawane były standardowo frazy przysłówkowe. W przeciwieństwie do fraz rzeczownikowych czy czasownikowych, gdzie głównymi komponentami są zazwyczaj odpowiednio rzeczowniki i czasowniki, we frazeologizmach przysłówkowych przysłówek rzadko stanowi główny komponent. W artykule omawiane są sytuacje, w których komponenty rzeczownikowe, przymiotnikowe i czasownikowe fraz przysłówkowych podlegają odmianie. Rozważane są zarówno komponenty odmieniające się obligatoryjnie, jak i fakultatywnie. Analizie poddano m.in. frazy przysłówkowe typu: JAK DŁUGI z odmiennym komponentem przymiotnikowym (*długi*), JAKBY KIJ POŁKNAŁ z odmiennym komponentem czasownikowym (*połknał*), JAK MUCHA W SMOLE z odmiennym przez liczbę komponentem rzeczownikowym (*mucha*). Wskazuje się również, że opisywane zjawiska należy rozpatrywać jako wariantywną odmianę (poziom fleksji), a nie jako warianty fleksyjne (poziom jednostki leksykalnej). Przywoływane są rozwiązania przyjęte w odniesieniu do analizowanych fraz w leksykografii wraz z ich krytycznym omówieniem i propozycjami uzupełnień.

Słowa kluczowe: fleksja frazeologizmów, frazeologizm przysłówkowy, frazeologia, wariant fleksyjny, wariant frazeologiczny

Abstract

Adverbial multiword expressions (MWEs) function syntactically as adverbs within the sentence, even though they often do not contain an actual adverbial component. Since adverbs are an indeclinable part of speech, adverbial expressions have traditionally been regarded as indeclinable as well. In contrast to nominal MWEs or verbal MWEs, where nouns and verbs respectively serve as the main components, in adverbial MWEs the adverb itself rarely constitutes the main component. This article discusses situations in which nominal, adjectival, and verbal components of adverbial MWEs undergo inflection. Both obligatorily and optionally inflecting components are considered. The analysis includes, among others, such expressions as JAK DŁUGI (lit. ‘as long (as he is)’) with an inflecting adjectival component (*długi* ‘long’), JAKBY KIJ POŁKNAŁ (lit. ‘as if (he) had

swallowed a stick') with an inflecting verbal component (*połknął* 'swallowed'), JAK MUCHA W SMOLE (lit. 'like a fly in tar') with a nominal component (*mucha* 'fly') inflecting for number. It is argued that these phenomena should be treated as variant inflectional forms (i.e. at the level of inflection), rather than as flexional variants (i.e. at the level of the lexical unit). The article also refers to lexicographic treatments of the expressions under discussion, offering critical commentary and proposals for supplementation.

Keywords: inflection of multiword expressions, phraseology, adverbial multiword expression, inflectional variant, phraseological variant

1. Wprowadzenie – fleksja jednostek wielowyrazowych

Kiedy badamy fleksję frazeologizmów czasownikowych¹, widzimy, że standardowo głównym ich komponentem są czasowniki, po których frazy – niekiedy z pewnymi ograniczeniami – dziedziczą cechy fleksyjne, np. jednostka {ktoś} ROZBIJA BANK odmienia się analogicznie do czasownika ROZBIJAĆ; niekiedy mogą to być dwa komponenty główne tożsame co do klasy, np. {ktoś} LEŻY I KWICZY, {ktoś} JEDNYM UCHEM WPUSZCZA, A DRUGIM WYPUSZCZA². Podobnie zresztą, jeżeli spojrzymy na odmianę fraz rzeczownikowych. Również w ich wypadku, w zdecydowanej większości ich komponentem głównym jest rzeczownik, a fraza rzeczownikowa dziedziczy cechy fleksyjne tegoż rzeczownika, np. SPIS TREŚCI odmienia się analogicznie do rzeczownika SPIS³.

¹ W dalszej części artykułu terminy frazeologizmy czasownikowe, frazeologizmy przysłówkowe, frazeologizmy przymiotnikowe, frazeologizmy rzeczownikowe będą używane zamiennie z frazy czasownikowe, frazy przysłówkowe, frazy przymiotnikowe, tj. zgodnie z tym, jak te typy frazeologizmów są określane w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* (WSJP) i *Innym słowniku języka polskiego* (ISJP). Tak więc jako frazy przysłówkowe standardowo rozumie się w niniejszym artykule nieciągle jednostki języka pełniące w zdaniu funkcje przysłówka, a nie frazy przysłówkowe w rozumieniu niefrazeologicznym (czysto składniowym), jak choćby w Saloni i Świdziński (2012) czy Świdziński (1992). Za każdym razem, gdy mowa będzie o frazach jako syntagmach, będzie to wyraźnie zaznaczone.

² Paradigmat frazy czasownikowej może być jeszcze bardziej skomplikowany, jak choćby w {ktoś₁} TAŃCZY, JAK {ktoś₂} MU ZAGRA, gdzie komponenty czasownikowe nie dość, że różnią się aspektem, to jeszcze przyjmować mogą nietożsame formy osoby (tj. osoby {ktoś₁} i {ktoś₂} muszą się różnić – co ważne, chodzi tu o różnicę referencyjną, nie zaś fleksyjną, por. on₁ – on₂, oni₁ – oni₂, a nawet tak nieoczywiste konteksty użycia, w których, używając formy 2. os. lp., rozmawiający z dwiema osobami najpierw zwraca się do pierwszej z nich (*tańczysz-ty₁*) i kontynuuje, mówiąc do drugiego rozmówcy (*jak mu₁ zagrasz-ty₂*); ta zależność w praktyce wyklucza tylko równoczesne użycie formy 1. os. w pozycjach {ktoś₁} i {ktoś₂}). W takiej sytuacji ilość możliwych form frazeologizmu kilkukrotnie przekracza łączną liczbę paradygmatów każdego z komponentów czasownikowych z osobna. Na temat fleksji zwrotów czasownikowych zob. m.in.: Lewicki (1976), Kosek (2017), Kosek, Czerepowicka i Przybyszewski (2020).

³ Jednocześnie są wśród fraz rzeczownikowych takie, w których główny komponent nie jest rzeczownikiem bądź komponent rzeczownikowy nie podlega odmianie, jak choćby: TYŁE CO SPLUNAĆ ('nic wielkiego, znaczącego') czy WET ZA WET – stpol. *wet* 'zadośćuczynienie,

Jednak sytuacja, w której dana jednostka nieciągła (frazeologiczna) pełni tę samą funkcję syntaktyczną, co jej główny komponent (nadrzędnik), właściwie na tych dwóch grupach fraz się kończy. Tego rodzaju odpowiedniość funkcjonalno-morfologiczna nie jest regułą ani we frazach przymiotnikowych, ani przysłóvkowych. Frazy przymiotnikowe – czyli frazy pełniące w zdaniu funkcję przymiotnika – zawierają jako główny składnik przymiotnik jedynie czasami (GOŁY JAK ŚWIĘTY TURECKI – GOŁY vs. BEZ GROSZA PRZY DUSZY; PRZY KOŚCI; PSU NA BUDEĆ itd.)⁴. Natomiast w wypadku fraz przysłóvkowych ciągów z przysłówkiem jako głównym komponentem jest w całym tym zbiorze w ogóle niewiele⁵.

Można by się tu pokusić o sformułowanie następującej tezy: jeżeli dana fraza ma główny komponent zgodny co do funkcji syntaktycznej z funkcją syntaktyczną danej frazy (komponent główny zgodny funkcjonalnie), potencjalnie dziedziczy cechy fleksyjne tegoż komponentu – potencjalnie, ponieważ możemy mieć do czynienia z dodatkowymi ograniczeniami wyjściowego paradygmatu tegoż komponentu (np. natury semantycznej czy pragmatycznej)⁶. Pełnienie podobnej funkcji zdaniowej przez jednostki ciągle i nieciągłe, czyli ich dystrybucyjna identyczność (syntaktyczna czasownikowość, rzeczownikowość itd.) nie pociąga za sobą automatycznie podobnej charakterystyki fleksyjnej. Jest to m.in. prostą konsekwencją faktu, że same komponenty główne w jednostkach frazeologicznych mogą nie odpowiadać funkcjonalnie frazeologizmom, w których skład wchodzi, a ponadto nadrzędnikami fraz mogą być ciągi, które z syntaktycznego punktu widzenia nie mają konkretnego reprezentanta, będąc konstrukcjami egzocentrycznymi

odszkodowanie za krzywdę'. Fleksję nieciągłych imiennych jednostek leksykalnych badała Iwona Kosek (2008).

⁴ Wybrane problemy fleksji fraz przymiotnikowych analizowała Katarzyna Węgrzynek (2017), natomiast z perspektywy morfologicznej i składniowej badała tego typu frazeologizmy Anna Pajdzińska (2020).

⁵ W istocie chodzi tu o dwojaką perspektywę: składniową (funkcję syntaktyczną frazeologizmu) i morfologiczną (budowę jednostki frazeologicznej). Odpowiada to temu, co zauważamy na poziomie czysto składniowym. Saloni i Świdziński (2012: 237 nn.) w odniesieniu do syntagm wprowadzają rozróżnienie na frazy (jednostki składniowe zdefiniowane ze względu na pełnioną funkcję) i grupy (jednostki składniowe zdefiniowane ze względu na ich budowę wewnętrzną, w izolacji od kontekstu zdaniowego).

⁶ Lewicki, Pajdzińska i Rejakowa (1987: 20) wskazują ogólnie, że „Paradygmat fleksyjny związku frazeologicznego jest oparty na paradygmacie komponentu lub komponentów tego związku oraz na paradygmacie grupy syntaktycznej, której schemat związek realizuje” i dodają zastrzeżenie: „Nie jest on jednak prostym odbiciem tych paradygmatów, może być realizowany wybiórczo, defektywnie”. Sporo przykładów tego typu ograniczeń w paradygmatach frazeologizmów czasownikowych – będących frazami najbardziej fleksyjnie złożonymi – znaleźć można w: Kosek (2017), Kosek, Czerepowicka i Przybyszewski (2020), Przybyszewski, Kosek i Czerepowicka (2022).

(samoreprezentującymi – por. Saloni i Świdziński (2012)). Z jednej strony, przy zachowaniu tej samej dystrybucji jednostki frazeologiczne wykazują znaczną różnorodność w budowie, a z drugiej, ciągi identyczne pod względem budowy mogą różnić się funkcją⁷, por.: NIE TEGO (frazą przymiotnikowa – FPRZ); NI W PIĘĆ, NI W DZIEWIĘĆ (FPRZ); ILE SIŁ W NOGACH (frazą przysłówkowa – FPS); DO OSTATNIEJ KROPLI KRWI (FPRZ lub FPS) itd. Nie wspominając o frazach pochodzenia obcego: IN VITRO (FPRZ lub FPS); SENSU LARGO (FPRZ lub FPS), A PRIORI (FPRZ lub FPS) etc.

2. Frazy przysłówkowe

Jak wspomniano wyżej, FPS z przysłówkiem jako głównym komponentem jest niewiele, np.: BOSO, ALE W OSTROGACH; CICHU JAK MAKIEM ZASIAŁ; CZĘSTO GĘSTO. Większość z nich w ogóle go nie zawiera, np.: BEZ TCHU; CO DO JOTY; DO ZŁUDZENIA; JAK OKIEM SIĘGNAĆ; NA PAMIĘĆ; ŁEB W ŁEB; NIE RAZ I NIE DWA; PRAWEM KADUKA.

Przysłówek jest zasadniczo zaliczany do nieodmiennych części mowy. Przysłówkom przypisać można (ściślej: części z nich) jedynie kategorię fleksyjną stopnia. Z kolei co prawda pośród FPS nie ma takich, które się stopniują, ale podobnie jak przysłówkom niekiedy przypisuje się kategorię klasyfikującą aspektu, tak też i można by to uczynić w odniesieniu do FPS, por. używane z czasownikami niedokonanymi: CAŁY BOŻY DZIEŃ; CZĘSTO GĘSTO; DZIEŃ W DZIEŃ; DO USRANEJ ŚMIERCI.

(1) Czekaliśmy **cały boży dzień**. vs. *Poczekaliśmy **cały boży dzień**⁸.

Trudniej przy tym znaleźć takie FPS, które występowałyby jedynie z czasownikami dokonanymi. Te, które skłonni byłibyśmy na pierwszy rzut oka do takich zaliczyć, w rzeczywistości okazują się towarzyszyć predykatom w obu aspektach, por. np.: CZYM PRĘDZEJ; JEDNYM TCHEM; NI STĄD, NI ZOWĄD; NI Z TEGO, NI Z OWEGO; NI Z GRUSZKI, NI Z PIETRUSZKI; PO DZIŚ DZIEŃ. Tego typu frazy łączą się zarówno z czasownikami dokonanymi, jak i z niedokonanymi użytymi na określenie czynności powtarzalnej (również predykatów inchoatywnych, semelfaktywnych itp.).

⁷ Anna Pajdzińska (2020: 387) słusznie zauważa: „Na dwufunkcyjność wyrażeniom określającym pozwala tylko brak wyrazistości morfologicznej. Większość z nich jest równo-kształtna z wyrażeniami przyimkowymi”.

⁸ Przykłady pochodzą z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (NKJP), Korpusu Współczesnego Języka Polskiego (KWJP), Internetu (Internet) lub są preparowane (bez podania źródła).

W dalszej części artykułu zajmiemy się trzema typami FPS:

- 1) FPS z odmieniającym się komponentem przymiotnikowym, np. JAK DŁUGI;
- 2) FPS z odmieniającym się komponentem czasownikowym, np. JAKBY KIJ POŁKNAŁ;
- 3) FPS z fakultatywnie odmieniającym się przez liczbę komponentem nominalnym, np. JAK MUCHA W SMOLE, oraz ewentualnie towarzyszącym mu komponentem przymiotnikowym, np. Z PODKULONYM OGONEM.

Pierwsze dwie grupy są właściwie wstępnie rozpoznane (np. WSJP opatruje wiele z nich komentarzami dotyczącymi fleksji komponentów odmiennej). Najmniej oczywista wydaje się grupa ostatnia i to właśnie jej poświęcimy więcej uwagi, wprowadzając przy okazji rozróżnienie na wariantywne formy fleksyjne i warianty fleksyjne. Pomińmy tu natomiast inną interesującą grupę FPS, które można by włączyć do rozważań o odmianie fraz przysłówkowych: chodzi tu o te frazy, które wydają się układać w dwuelementowe serie typu adlatywne vs. statyczne, por.: NA BRUK – NA BRUKU; NA ŚWIEŻE POWIETRZE – NA ŚWIEŻYM POWIETRZU; NA GOŁE CIAŁO – NA GOŁYM CIELE; NA FALE ETERU – NA FALACH ETERU; POD PANTOFEL – POD PANTOFLEM. Tworzą one względnie regularne pary fraz przysłówkowych charakteryzujących się ograniczoną łączliwością z czasownikiem (np. *wyrzucić* vs. *stać*) i pozostających względem siebie w semantycznej opozycji latywności (np. adlatywne NA BRUK vs. lokatywne NA BRUKU). Dokładna ich analiza zasługuje na oddzielną pracę i wykracza poza ramy tego artykułu.

Potencjał fleksyjny frazeologizmów przysłówkowych można by opisać kompleksowo, analogicznie do syntaktycznych fraz przysłówkowych, szczególnie dzieląc je ze względu na budowę, wskazując komponenty potencjalnie odmienne, a następnie podając ograniczenia odmiany ze względów semantycznych i pragmatycznych. Cel niniejszego artykułu jest skromniejszy: ma on pokazać, że odmienność frazeologizmów przysłówkowych wykracza poza to, co odnajdujemy w literaturze przedmiotu, i wstępnie scharakteryzować typy frazeologizmów przysłówkowych, w których z odmiennością mamy do czynienia. Skupimy się więc jedynie na tych frazeologizmach przysłówkowych, których komponenty się odmieniają, przyjmując założenie jednostronnej implikacji, a mianowicie, że komponenty odmienne we frazeologizmach przysłówkowych są też odmienne w odpowiadających im składniowych frazach przysłówkowych, ale zależność ta nie musi działać w odwrotnym kierunku.

Warto odnotować, iż część zagadnień, o których będzie mowa, została zauważona przez autorów WSJP, gdzie informacje o odmienności frazeolo-

gizmów podawane są *explicite*⁹. Stąd głównie do tego źródła leksykograficznego będą się w poniższej analizie odnosić. Znaczna część problemów, które zostaną tu omówione, nie została dotąd odnotowana – o ile mi wiadomo – ani w źródłach leksykograficznych, ani w pracach frazeologicznych.

3. FPS z odmieniającym się komponentem przymiotnikowym typu JAK DŁUGI

Część FPS zawierających jako komponent przymiotnik (imiesłów przymiotnikowy) i mających strukturę niepełnego porównania (tj. JAK)¹⁰, odmieniać się może przez liczbę i rodzaj¹¹. Większość takich fraz ma prostą dwuelementową strukturę JAK + [komponent przymiotnikowy], np.: JAK DŁUGI; JAK NAKRĘCONY; JAK NAJĘTY; JAK NIEPYSZNY; JAK ULANY; JAK ZAKŁĘTY; JAK ZMYTY; JAK ŻYWY. W grupie tego typu komparatywnych frazeologizmów są też jednostki bardziej zróżnicowane strukturalnie, np.: JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY; JAK PRZEPUSZCZONY PRZEZ WYŻYMACZKĘ; JAK RAŻONY PIORUNEM; JAK {coś określenie czasu} DŁUGI; JAK {coś nazwa obszaru} DŁUGI I SZEROKI¹². Uzgodnienie komponentów przymiotnikowych jest w tego rodzaju frazach obligatoryjne, por.:

- (2) Stańęła **jak rażona piorunem**. vs. *Stańęła **jak rażony piorunem**.
- (3) Sąsiedzi gadali **jak najęci**. vs. *Sąsiedzi gadali **jak najęty**.
- (4) Dziecko padło **jak długie**. vs. *Dziecko padło **jak długi**.

⁹ Standardowo frazy przysłówkowe są w WSJP opatrzone komentarzem gramatycznym *ndm* (nieodmienne), zgodnie z *Zasadami opracowania Wielkiego słownika języka polskiego* (Żmigrodzki 2026: 83), w których określa się, że dla fraz przymiotnikowych i liczebnikowych zamieszcza się „wskazanie składników podlegających odmianie”, zaś dla fraz przysłówkowych i wykrzyknikowych podaje się informację o nieodmienności. Natomiast frazy, w których odnotowuje się odmienność jakiegoś elementu, zwykle opatrzone są jedynie komentarzem o odmienności danego członu (choć inaczej np. w JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY I czy JAK RAŻONY PIORUNEM, gdzie dodatkowo informacja o nieodmienności).

¹⁰ W odniesieniu do tego typu struktur Alicja Nowakowska (2011: 26) zauważa, że nie są one porównaniami *sensu stricto*, ponieważ nie mają *comparandum* (członu porównywanego), ale składają się z samego *comparatum* (członu porównawczego) i koniunktora (w przywoływanych tu FPS jest to *jak*), ewentualnie dodatkowo z członu porównującego (np. *cicho* w CICHU JAK MAKIEM ZASIAŁ). Na temat porównań frazeologicznych zob. też m.in.: Krajewski (1982), Rytel (1982), Wysoczański (2006).

¹¹ Taka informacja jest też standardowo umieszczana przy tego typu frazach w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN* (WSJP).

¹² W *Innym słowniku języka polskiego* frazy w pierwszej grupie (tj. JAK NAKRĘCONY, JAK NAJĘTY itd.) są właściwie konsekwentnie (choć por. JAK DŁUGI) traktowane jako frazy przymiotnikowe predykatywne (por. też komentarz we wstępie dotyczący oznaczenia PRED – ISJP: XLIII–XLIV). Natomiast do FPS zaliczane są ciągi bardziej rozbudowane – z drugiej wymienionej grupy (tj. JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY itd.).

- (5) Twoja koszula wygląda **jak psu z gardła wyjęta**. vs. *Twoja koszula wygląda **jak psu z gardła wyjęty**.

Z powyższą sytuacją mamy do czynienia zawsze wtedy, gdy komponent przymiotnikowy nie towarzyszy we frazie komponentowi rzeczownikowemu. W tym ostatnim wypadku oczywiście niemożliwa byłaby odmiana przez rodzaj, choć potencjalną kategorią fleksyjną pozostawałaby kategoria liczby, por.: JAK DZIKI OSIOŁ, JAK NIEBOSKIE STWORZENIE, JAK ZBITY PIES, JAK ZDARTA PŁYTA.

Warto wspomnieć, że niektóre FPS są równokształtne z frazami przymiotnikowymi (FPRZ), przy tym w tych ostatnich komponenty przymiotnikowe mogą być dodatkowo odmienne przez przypadek. Do takich fraz zaliczyć można wspomnianą już JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY czy JAK Z KRZYŻA ZDJĘTY¹³, por.:

- (6) Oto w gigantycznym wełnianym palcie [...] i z **jak psu z gardła wyjętym** szalikiem koloru cienia, sepleniąc lekko, głosem ciekim znów podśpiewuje sobie, bo komuż innemu? (Internet)
- (7) **Jak z krzyża zdjętego** odwieźli go do domu.

Wątpliwości co do odmiany można mieć natomiast w odniesieniu do FPS JAK ŚLEPY O KOLORACH. O ile bowiem we frazach omawianych wyżej komponent przymiotnikowy odmienia się obligatoryjnie, o tyle w wymienionym frazeologizmie forma kanoniczna z komponentem *ślepy* nie ma wielu

¹³ Fraza JAK Z KRZYŻA ZDJĘTY jest w WSJP i ISJP zaklasyfikowana tylko jako FPRZ. Wydaje się, że jest to niedopatrzenie, ponieważ równokształtny ciąg występuje również w funkcji FPS. Co ciekawe, ISJP (s.v. *krzyż*) podaje jako FPRZ PRED (czyli: frazy przymiotnikowe predykatywne – zob. poprzedni przypis) następujące przykłady: *Czyś ty coś jadła? Wyglądasz jak z krzyża zdjęta* (FPS – SP); *Anna ledwie snuła się po domu, błada, wychudzona, jak z krzyża zdjęta*. (FPRZ – SP). W pierwszym z przytoczonych przykładów omawiany ciąg zdaje się występować w funkcji przysłóvkowej. Na marginesie dodajmy, że frazeologizm ten jest wymieniany w różnych pracach leksykograficznych (np. Kosek, Czerepowska i Przybyszewski 2020, SGJW, WSF) w postaci *ktos wygląda jak z krzyża zdjęty*. Dokładniejsza analiza potwierdza jednak, że z omawianym ciągiem mogą występować inne czasowniki (z klasy substytucyjnej niezamkniętej), stąd granice omawianych fraz powinny być wyznaczone tak, jak dokonano tego w WSJP, ISJP i SFWP, a wcześniej w SFJP (s.v. *krzyż*).

WSJP odnotowuje ciąg JAK PRZEPUSZCZONY PRZEZ WYŻYMACZKĘ jedynie jako frazę przysłóvkową z odmiennym przez rodzaj i liczbę komponentem *przepuszczony*. Wydaje się, że powinno się ten ciąg potraktować podobnie do JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY, JAK Z KRZYŻA ZDJĘTY, tj. zarówno jako FPS, jak i FPRZ (przy tym FPRZ byłaby dodatkowo odmienna przez przypadek). Z morfologicznego punktu widzenia w tego typu frazach inaczej powinien być traktowany komponent *jak*, który nie ma – jak w pozostałych omawianych tu frazeologizmach przysłóvkowych – charakteru przymikowego (z rekcją mianownikową), ale spójnikowy – co wyraźnie widać we frazach przymiotnikowych (por. [*plaszcz*] *jak psu z gardła wyjęty*, [*w płaszczu*] *jak psu z gardła wyjętym* itd.). Interpretowanie *jak* jako przymikowego w FPS i jako spójnikowego w FPRZ wydaje się tu kontrintuicyjne.

potwierdzeń w rodzajach innych niż m1 (brak potwierdzeń w analizowanych korpusach, wyszukiwarka Google zwraca 3 przykłady), por.:

- (8) Ewa mówiła o tym jak **ślepy o kolorach**.
 (9) ? Ewa mówiła o tym **jak ślepa o kolorach**.

Można natomiast znaleźć pewną liczbę poświadczeń formy w liczbie mnogiej – *jak ślepi o kolorach* (tylko w takiej formie; 4 przykłady w całym NKJP, Google zwraca kilkanaście przykładów) – co mogłoby wskazywać, że komponent *ślepy* ma raczej charakter rzeczownikowy (m1), a nie przymiotnikowy, i zachowuje się podobnie do komponentów rzeczownikowych omawianych w paragrafie 5. Analogiczne ograniczenia można też stwierdzić we frazie JAK ZE ŚLEPYM O KOLORACH – tu również poświadczone są użycia w liczbie mnogiej, zaś brak jest poświadczeń użycia w innych rodzajach.

4. FPS z odmiennym komponentem czasownikowym typu JAKBY KIJ POŁKNAŁ

FPS z odmiennym komponentem czasownikowym jest w polskim zasobie frazeologizmów zaledwie kilka. Należą do tej grupy np.: (TAK) JAK STAŁ oraz JAKBY KIJ POŁKNAŁ. Obie frazy wymienione są w ISJP i WSJP, przy czym pierwsza z nich została w WSJP odnotowana jedynie w kształcie TAK JAK STAŁ, tj. bez wskazania wariantywności komponentu TAK¹⁴. Redaktorzy hasła w WSJP odnotowują przy omawianym frazeologizmie odmienność komponentu czasownikowego, podając następujący komentarz gramatyczny: „Człon *stał* odmienia się przez rodzaj, liczbę i czas”. Zauważyć trzeba, że odmienność komponentu czasownikowego przez rodzaj i liczbę jest obligatoryjna, por.:

- (10) Maria wyszła **tak jak stała**. vs. *Maria wyszła z domu **tak jak stał**.
 (11) Wyszli **tak jak stali**. vs. *Wyszli **tak jak stał**.

¹⁴ Warto się tu odnieść do mogących rodzić się wątpliwości, czy to rzeczywiście fraza przysłówkowa – odmienia się jak narzucająca się czasownikowa: {ktoś} *wyszedł (tak) jak stał*. Hipotezę o czasownikowości frazeologizmu trudno utrzymać wobec następujących faktów: 1) łączliwość z szeregiem innych niż *wyjąć* czasowników (*odszedł, wyjechał, pobiegł, uciekł, poszedł* itd. – przy tym w zbiorze tym są nie tylko predykaty zawierające sem *oddalić się*, por.: *przyjechali na Pamir tak jak stali; rozgrzebał siano i zwałił się tak jak stał; została tak jak stała – bez rzeczy i dokumentów*) oraz 2) konstrukcji, w których nie ma tożsamości agensów w komponencie *stał* i w czasowniku określanym przez dyskutowany ciąg (por.: *zabrali go tak jak stał; zgarnęłaś mnie z domu tak jak stałem* (NKJP)). Na marginesie odnotujmy, że w SFJP ciąg *tak jak stał* znajduje się w trzech różnych hasłach: 1) jako frazeologizm (TAK) JAK STOI, JAK STAŁ (s.v. *stać, stawać, stanąć*); 2) jako część związku frazeologicznego UCIEKŁ JAK STAŁ (s.v. *uciec, uciekać*); 3) jako część związku frazeologicznego ZEBRAŁ SIĘ JAK STAŁ (s.v. *zbierać się, zebrać się*).

Przykłady korpusowe potwierdzają, że komponent czasownikowy omawianego frazeologizmu bezwyjątkowo powieli formę czasu przeszłego, gdy czasownik we frazie nadrzędnej ma formę przeszłą. Natomiast jeśli nadrzędnik nie ma formy czasu przeszłego, wówczas komponent może nie uzgadniać czasu z nadrzędnikiem (korpusy nie rejestrują jedynie komponentu *stał* w czasie przyszłym), por.:

(12) Wystarczy, że ujdą razem, że uciekną z Trojzeny – **tak jak stoją**, natychmiast. (NKJP)

(13) Lecę otworzyć, **tak jak stałam**, bo myślę, że się pali. (NKJP)

Odmienność przez rodzaj, liczbę i czas nie wyczerpuje kategorii fleksyjnych, jakie przypisać można komponentowi czasownikowemu w omawianych frazeologizmach. Niekontrowersyjne zdają się przykłady poniższe, w których uzgodnienie formy osoby z nadrzędnikiem czasownikowym można uznać za obligatoryjną, por.:

(14) Pójdę na Wilczą, żeby go szukali, pójdę **tak jak stoję** i powiem: to ja, to przeze mnie, on nic, wszystko ja, weźcie i aresztujcie, ale znajdźcie go. (NKJP)

We frazie JAKBY KIJ POŁKNAŁ¹⁵ odmiana przez czas blokowana jest przez komponent *jakby*, który wymaga w składniowo podrzędnym *kij połknął* czasu przeszłego, dodatkowo z obligatoryjną aglutynacyjnością:

(15) Nie stój tam **jakbyś kij połknął**.

(16) Rozluźnij się, bo wyglądasz **jakbyś kij połknęła**.

Jako ostatnie z grupy FPS z komponentem czasownikowym przeanalizujemy jeszcze dwa frazeologizmy: JAK LECI oraz AŻ {komuś} SIĘ USZY TRZĘSĄ. Pierwszy z nich opatrzony jest w WSJP komentarzem „człon *leci* odmienia się przez czas”. Drugi natomiast potraktowany został jako fraza nieodmienna¹⁶. Zaczniemy od pierwszego z tych frazeologizmów. Odmiana przez czas wydaje się tu fakultatywna, por.:

(17) Brali wszystko **jak leci** / **jak leciało**.

Drugi z wymienionych frazeologizmów również jest odmienny przez czas, przy czym odmiana ma charakter obligatoryjny, por.:

(18) Dziecko jadło, **aż mu się uszy trzęsły**. (KWJP)

(19) * Dziecko jadło, **aż mu się uszy trzęsą**.

¹⁵ WSJP podaje tylko „Człon *połknął* odmienia się przez rodzaj i liczbę” – podobnie jak w TAK JAK STAŁ pominięta jest kategoria osoby.

¹⁶ Wydaje się, że jest to niedopatrzenie, ponieważ w cytatach do tego hasła są przykłady z komponentem czasownikowym w czasie przeszłym (*trzęsły* – por. WSJP, s.v. *aż się uszy trzęsq*).

Dodatkowo obie frazy przysłówkowe mają formy trybu przypuszczającego:

- (20) Gdyby nie było wyboru, braliby wszystko **jak leci / jak by leciało**.
 (21) Ale jak to mówią głód jest najlepszym kucharzem i każdy z nas, porządnie wygłodniały nie narzekałby zbyt na brak przypraw i jadłby cokolwiek **aż by mu się uszy trzęsły**. (NKJP)

Wydaje się, że dla pierwszej z wymienionych fraz odmiana przez tryb jest wariantywna, zaś dla drugiej forma ta jest w wypowiedzeniu z czasownikiem w trybie przypuszczającym obligatoryjna.

Oczywiście obecność komponentu czasownikowego we FPS nie musi oznaczać, że się on odmienia, por. np.: JAK PRZYSTAŁO NA {kogoś/coś}, JAK SIĘ PATRZY, TYLE CO KOT NAPŁAKAŁ.

5. FPS, w których komponenty nominalne mogą odmieniać się przez liczbę

Ostatnią grupę stanowią FPS z komponentem nominalnym, który może się odmieniać przez liczbę. Odmiana, o której mowa, ogranicza się do możliwości wystąpienia liczby mnogiej komponentu rzeczownikowego oraz dodatkowo – jeśli takowy wchodzi w skład frazeologizmu jako określający komponent rzeczownikowy – przymiotnikowego¹⁷. Przykładem takiej frazy może być JAK DZIECKO WE MGLE, która w WSJP jako FPS¹⁸ traktowana jest jako nieodmienna, choć forma komponentu rzeczownikowego w liczbie mnogiej nie wydaje się kontrowersyjna:

- (22) Gracze Cracovii wyglądali chwilami **jak dzieci we mgle**. (NKJP)
 (23) Pracowaliśmy **jak dzieci we mgle**, metodą prób i błędów. (KWJP)

Komponenty nominalne mogą wystąpić w liczbie mnogiej jedynie w takich wypowiedzeniach, w których komponenty te odnieść można do argumentów w liczbie mnogiej (bądź collectivów lub ogólnie do określeń zbiorów, np. *część*

¹⁷ Analogiczny problem w odniesieniu do fraz przymiotnikowych zauważa Węgrzynek (2017: 321), wskazując na trudną do wytłumaczenia nieregularność w odmianie przez liczbę komponentów nominalnych, por. mające liczbę mnogą: GOŁY JAK ŚWIĘTY TURECKI (*goli jak święci tureccy*), TRZEŻWY JAK ŚWINIA (*trzeźwi jak świnię*) przy jednoczesnym jej braku w np.: JAK DZIURA W MOŚCIE (**jak dziury w moście*), PROSTY JAK DRUT (**proste jak druty*).

¹⁸ WSJP odnotowuje również frazę przymiotnikową o tym samym kształcie, choć i dla niej podano komentarz gramatyczny „we wszystkich formach ta sama postać”. Zastrzec też od razu należy, że WSJP odnotowuje możliwość wystąpienia w liczbie mnogiej komponentów rzeczownikowych w wielu FPS omawianych w tym paragrafie, jak choćby w JAK MUCHA W SMOLE opatrzonej komentarzem „człon *mucha* może występować w lm”.

pracowników) występujących w wypowiedzeniu zawierającym daną FPS (konteksty pluralne). Nie pojawiają się natomiast w kontekstach syngularnych, por.:

(24) *Gracz Cracovii wyglądał chwilami **jak dzieci we mgle**.

Ponadto forma liczby mnogiej komponentu rzeczownikowego w opisywanych kontekstach pluralnych wydaje się przynajmniej fakultatywna (choć w niektórych może być obligatoryjna):

(25) Ruszacie się **jak muchy w smole**. (Internet)

(26) Ruszacie się **jak mucha w smole**. (Internet)

Do FPS z komponentem rzeczownikowym (i określającym go przymiotnikowym), który może wystąpić w liczbie mnogiej, zaliczyć można m.in.: JAK CZŁOWIEK; JAK KŁODA; JAK MUCHA W SMOLE; JAK NIEBOSKIE STWORZENIE; JAK PĄCZEK W MAŚLE; JAK PSA; JAK ZBITY PIES; Z LEKKIM SERCEM.

Rzecz jasna, nie we wszystkich FPS komponent rzeczownikowy (i towarzyszący mu przymiotnikowy) mogą fakultatywnie wystąpić w liczbie mnogiej¹⁹. W wielu frazach formy z liczbą mnogą są zablokowane (por. *mamy to z głowy* vs. **mamy to z głów*). Do takich fraz można włączyć choćby: BEZ GŁOWY; JAK NA DŁONI; LEKKĄ RĘKĄ; NA BANI; OKO W OKO; Z PALCEM W NOSIE.

Przyjrzyjmy się bliżej kilku interesującym przykładom stanowiącym dobrą egzemplifikację omawianego zjawiska. Będą to frazy, które w WSJP zaklasyfikowane są jako nieodmienne FPS.

Na początek przywołajmy FPS O SUCHYM PYSKU, której można przypisać dwa znaczenia: 1. 'bez jedzenia i picia'; 2. 'bez alkoholu'²⁰. Kwerenda korpusowa potwierdza użycie tej frazy w kontekstach pluralnych zarówno z komponentami *suchym pysku* w liczbie pojedynczej, jak i mnogiej:

¹⁹ Z oczywistych względów nie można również do odmiennych FPS zaliczyć fraz zbudowanych na tych samych komponentach, lecz różniących się znaczeniem typu: NA KOLANIE (o robieniu czegoś w pośpiechu, niedokładnie) – NA KOLANACH (o robieniu czegoś w sposób uniżony, uległy).

²⁰ Dla węższego znaczenia, tj. 'na czczo', ISJP podaje też wariant O GŁODNYM PYSKU (s.v. *pysk*). W WSJP dla FPS O SUCHYM PYSKU w obu znaczeniach podano wariant rzadszy O SUCEJ GĘBIE (podobnie w SFJP – s.v. *suchy*). W obu znaczeniach frazie towarzyszy komentarz gramatyczny „nieodmienne”, a w przytaczanych w słowniku przykładach komponenty *suchym* i *pysku* faktycznie występują jedynie w liczbie pojedynczej. Co ciekawe, WSJP przywołuje cytaty z omawianą FPS w formie *o suchych pyskach*, ale w innym haśle, tj. w przykładach do hasła CZŁOLOBITNIE: *Potrafił zawrócić wycieczkę sprzed restauracji z zamówioną kolacją, jeśli witano go nie dość człobitnie – a oni posłusznie zawracali o suchych pyskach*. Dodatkowo wydaje się, że ciąg *o suchym pysku* może również funkcjonować jako fraza przymiotnikowa, por.: *Poranek o suchym pysku*. (KWJP); *Zapowiada się wyprawa o suchym pysku, bez alkoholu*. (KWJP).

- (27) Przecież nie będziemy tak siedzieć **o suchym pysku**. (KWJP)
 (28) No, widzę, że **o suchych pyskach** nie siedzicie, fajnie – zwrócił się do mnie i Kazika. (KWJP)

W kontekstach pluralnych w liczbie pojedynczej oraz fakultatywnie w liczbie mnogiej występują także JAK PĄCZEK W MAŚLE i JAK ZBITY PIES. Użycie form w liczbie pojedynczej bądź mnogiej może różnić się znacznie rozkładem frekwencyjnym, np. w wypadku frazy JAK PĄCZEK W MAŚLE forma w liczbie pojedynczej w kontekstach pluralnych stanowi w NKJP (cały korpus) w porównaniu do użyc w liczbie mnogiej jedynie około 7% wszystkich przykładów.

- (29) O tym, że część pracowników zielonogórskiej uczelni żyje **jak pączki w maśle**, pisaliśmy już w marcu tego roku. (NKJP)
 (30) Przecież oni w ogóle nie byli rozliczani. W 3 RP żyją **jak pączek w maśle**. (NKJP)
 (31) Jak powiedział Panther, liczymy na pomoc, nie morały, które mają (2) sprawić, żebyśmy czuli się **jak zbity pies**. (Internet)
 (32) To dzisiaj mocno przemawia do tych ludzi, którzy czują się w kapitalizmie **jak zbite psy**. (KWJP)

Inne własności ma FPS JAK MŁODY BÓG. W kontekstach pluralnych obok formy mnogiej *jak młodzi bogowie* całkowicie akceptowalna jest forma deprecjatywna *jak młode bogi*, por.:

- (33) Problem jednak polega na tym, że młodzi kierowcy, uskrzydleni zdobyciem prawa jazdy, czują się na drodze **jak młodzi bogowie** i wydaje im się, że mogą wszystko. (KWJP)
 (34) Z początku, kiedy jeszcze działał wypity przed chwilą aperitif, byli dobrej myśli i, rozochoceni **jak młode bogi**, sypali żartami. (NKJP)

Wymieniona fraza ma jeszcze jedną cechę: wydaje się, że liczba pojedyncza (tj. *młody bóg*) nie występuje w kontekstach pluralnych, więc odmiana przez liczbę jest obligatoryjna, por.:

- (35)? Czuli się jak młody bóg.

Wydaje się, że w związku z analizą przeprowadzoną szczególnie w tej części artykułu kilku słów wyjaśnienia domaga się status omawianych tu form mnogich komponentów nominalnych typu *z podkulonymi ogonami*. Formy takie nie są wariantami frazeologizmów (Z POKULONYM OGONEM), ale wariantywnymi formami fleksyjnymi dla kontekstów pluralnych. Są to bowiem formy wariantywne na poziomie fleksyjnym, a nie na poziomie jednostki leksykalnej. Termin *wariant fleksyjny* rozumiany jest w literaturze jako jeden z typów wariantów gramatycznych nieciągłej jednostki językowej (wariant frazeologizmu; zob. m.in.: Nowakowska 2011: 27; Żmigrodzki 2025: 80)²¹.

²¹ Wariantywności we frazeologii poświęcono tom pod redakcją Piotra Flicińskiego (2011), zob. też: Buttler (1982), Lewicki (1982), Tyrpa (2019).

Natomiast przez *wariantywną (fakultatywną) formę fleksyjną* rozumie się tu wariantywny kształt danej formy fleksyjnej, możliwą formę danej jednostki frazeologicznej należącą do zbioru realizującego paradygmat fleksyjny tejże jednostki. Stąd wariantami fleksyjnymi (frazeologizmów) są kształty *w myśli – w myślach*, co można łatwo sprawdzić na parach proporcjonalnych, por.: *on liczył w myśli / on liczył w myślach – oni liczyli w myśli / oni liczyli w myślach* (brak ograniczeń kontekstowych). Z kolei wariantywnymi formami fleksyjnymi frazeologizmu WE WŁASNEJ OSOBIE są w kontekstach pluralnych (i tylko w nich) *we własnej osobie / we własnych osobach*, por.: *on we własnej osobie / *on we własnych osobach – oni we własnej osobie / oni we własnych osobach* – kształt *we własnych osobach* nie jest wariantem jednostki frazeologicznej, ponieważ jego użycie ma ograniczenia kontekstowe (tu: liczbę nadrzędnika). Dlatego właśnie ciągi *w myśli – w myślach* za Stanisławem Bąbą uznamy za pary „wariantów fakultatywnych zróżnicowanych pod względem frekwencyjnym” (Bąba 1982: 148). W przeciwieństwie do wariantywnych form fleksyjnych, nie są one ograniczone zmiennym kontekstem fleksyjnym w składni zewnętrznej (w rozumieniu: Lewicki 1986), czyli wymogami akomodacji syntaktycznej²².

6. Wnioski

Dokonany wyżej ogłąd fraz przysłóvkowych uświadamia pewne istotne – i jak się zdaje nieoczywiste – własności fleksyjne samych frazeologizmów przysłóvkowych, jak również skłania do refleksji bardziej ogólnej, odnoszącej się do fleksji frazeologizmów jako takich.

W dotychczasowych opracowaniach poświęconych fleksji frazeologizmów skupiano się głównie na kwestii dziedziczenia paradygmatu fleksyjnego fraz czasownikowych i rzeczownikowych oraz jego ograniczeń względem paradygmatu ich głównego komponentu. We frazach przysłóvkowych, które w pokażnej części są wyrażeniami przyimkowymi i rzadko zawierają

²² Trudno się więc zgodzić z rozwiązaniem przyjętym w opisie fraz z PODKULONYM OGONEM i JAK KŁODA w WSJP, gdzie kształty *z podkulonymi ogonami* i *jak kłody* potraktowane są jako warianty frazeologiczne, w wyniku czego zostają one zrównane z rzeczywistymi wariantami typu *W MYŚLI – W MYŚLACH* (‘wykonywany tylko myśląc, bez mówienia, pisania’, np. *ktoś liczył w myśli*), które są w WSJP odnotowane jako warianty, i słusznie. Ciągi *z podkulonymi ogonami* i *jak kłody* powinno się uznać za formy fleksyjne frazeologizmów z PODKULONYM OGONEM, JAK KŁODA, analogicznie do form liczby mnogiej w WE WŁASNEJ OSOBIE, NA CAŁE GARDŁO. Wydaje się, że bardziej odpowiedni w takich sytuacjach byłby komentarz, który w WSJP towarzyszy FPS WE WŁASNEJ OSOBIE, tj. „Używane również w formie: *we własnych osobach*”.

przysłówek jako główny komponent, wyraźniej dostrzec można, że problem odmienności frazeologizmów wykracza poza odmiennosc ich komponentu nadrzędnego. Na fleksję frazeologizmu składają się fleksja komponentu głównego oraz fleksja komponentów pobocznych. We FPS fleksji podlegać mogą komponenty: przymiotnikowe, rzeczownikowe, czasownikowe, liczebnikowe. Kategoriami fleksyjnymi w odmiennych FPS mogą być: osoba, liczba, rodzaj, czas, tryb.

Część potencjalnie odmiennych komponentów wchodzących w skład FPS odmienia się obligatoryjnie, w odniesieniu do części odmiana ma charakter fakultatywny (wariantywne, fakultatywne formy fleksyjne), a w przeważającej liczbie FPS komponenty pozostają nieodmienne. Do pierwszej grupy zaliczyć można: komponenty przymiotnikowe (w tym również komponenty w postaci imiesłówów przymiotnikowych) we frazach typu JAK ZAKŁĘTY, JAK RAŻONY PIORUNEM; komponenty czasownikowe we FPS typu JAK STAŁ, JAKBY KIJ POŁKNAŁ. W grupie drugiej znajdzie się większość omawianych w paragrafie 5. komponentów rzeczownikowych z towarzyszącymi im komponentami przymiotnikowymi, w tym choćby: JAK MUCHA W SMOLE, NA CAŁE GARDŁO, Z LEKKIM SERCEM. Do grupy ostatniej należy wiele FPS z nieodmiennymi komponentami (np. nominalnymi czy werbalnymi), formami izolowanymi oraz komponentami będącymi wyrazami obcymi, np.: ANI W ZĄB, IN STATU NASCENDI. Fakultatywność bądź obligatoryjność odmiany może być niekiedy trudna do rozstrzygnięcia.

O własnościach fleksyjnych jednostki frazeologicznej decyduje nie tylko jej zasób komponentów, ale i funkcja składniowa, co widać w ciągach identycznych pod względem budowy, ale odmiennych funkcjonalnie, jak choćby w analizowanych JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY (FPRZ i FPS) z odmiennym komponentem *wyjęty*. FPRZ i FPS mają inny zasób kategorii fleksyjnych podlegających akomodacji względem nadrzędnika. Nadrzędnikiem FPRZ jest rzeczownik, stąd komponent *wyjęty* będzie przejmował wartość przypadku, liczby i rodzaju. Nadrzędnikiem FPS jest czasownik, dlatego komponent *wyjęty* odmienny tu będzie tylko przez liczbę i rodzaj.

Paradygmat fleksyjny frazeologizmu jest funkcją potencjalnych własności fleksyjnych jego komponentów, jego funkcji syntaktycznej oraz złożonych i nierzadko trudnych do precyzyjnego określenia własności semantycznych oraz pragmatycznych. Wydaje się, że te determinanty ograniczeń fleksyjnych frazeologizmu można uporządkować (nie chodzi tu o porządek chronologiczny tworzenia, przetwarzania itp., a jedynie o sklasyfikowanie filtrów, które wpływają na ograniczenia paradygmatu). Punkt wyjścia stanowią zbiory form składających się na paradygmaty wszystkich komponentów odmiennych (poziom fleksyjny jednostek ciągłych odpowiadających kom-

ponentom frazeologizmu). Zasób ten jest ograniczany w pierwszym rzędzie przez filtry składniowe, tj. z jednej strony przez akomodacyjne zależności międzykomponentowe w składni wewnętrznej, a z drugiej przez funkcję składniową całej frazy (poziom składni zewnętrznej; por. wyżej przywołane FPRZ i FPS JAK PSU Z GARDŁA WYJĘTY). Formy komponentów, które nie są blokowane z racji zależności składniowych, mogą dalej podlegać ograniczeniom semantycznym i pragmatycznym. To właśnie na tym poziomie dwie jednostki identyczne ze względu na ich schemat składniowy i pełnione funkcje syntaktyczne mogą różnić się zasobem form fleksyjnych. Poziom ten – jak widać chyba szczególnie przy omawianej w poprzednim paragrafie odmienności komponentów nominalnych przez liczbę – rozciąga się od nierekonstruowalnej ze znaczenia komponentów idiomatyczności frazy do przezroczystości semantycznej sprzyjającej powielaniu zasobu form fleksyjnych właściwych odpowiednim, niemającym frazeologicznego charakteru syntagmom złożonym z analogicznych składników.

Rozważane tu zagadnienia otwierają nowe interesujące perspektywy badawcze, takie jak wspomniane, acz nieanalizowane w tym artykule, pary zróżnicowane pod względem latynowości (NA BRUK vs. NA BRUKU). Potrzebna jest również głębsza analiza semantyczno-pragmatyczna grupy omawianych wyżej FPS z odmiennymi przez liczbę komponentami nominalnymi, w odniesieniu do których odpowiedzi domaga się pytanie, dlaczego jedne z nich odmieniają się przez liczbę w kontekstach pluralnych (por. Z CIĘŻKIM SERCEM), a inne takiej odmianie wydają się nie podlegać (por. Z CAŁEGO SERCA). Problem ten dotyczy zresztą nie tylko samych FPS, ale również pozostałych frazeologizmów, których paradygmat podlega ograniczeniom natury semantycznej bądź pragmatycznej.

Wykaz skrótów

- ISJP – Bańko M. (red.) (2000): *Inny słownik języka polskiego*. T. I–II. Warszawa.
KWJP – *Korpus Współczesnego Języka Polskiego*, <https://kwjp.ipipan.waw.pl>.
NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://www.nkjp.pl>.
SFJP – Skorupka S. (red.) (1985): *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. I–II. Warszawa.
SFWP – Bąba S. i Liberek J. (2003): *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*. Warszawa.
SGJW – *Słownik gramatyczny jednostek wielowyrazowych*, <https://sgjw.clarin-pl.eu/>.
WSF – Kłosińska K., Sobol E., Stankiewicz A. (2005): *Wielki słownik frazeologiczny z przysłowiami*. Warszawa.
WSJP – Żmigrodzki P. (red.): *Wielki słownik języka polskiego PAN*, <<http://www.wsjp.pl>>, dostęp: 15.09.2025.

Literatura

- Bąba S. (1982): *Ograniczenie w zakresie kategorii liczby komponentu a stabilność struktury formalnej związku frazeologicznego*. „Poradnik Językowy” 3, s. 141–151.
- Buttler D. (1982): *Pojęcie wariantów frazeologicznych*. [W:] *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*. Red. A.M. Lewicki. Lublin, s. 27–35.
- Fliciński P. (red.) (2011): *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantowość we frazeologii*. Poznań.
- Kosek I. (2008): *Fleksja i składnia nieciągłych imiennych jednostek leksykalnych*. Olsztyn.
- Kosek I. (2017): *Pełny czy defektywny? O ustalaniu paradygmatów związków frazeologicznych*. „Prace Filologiczne” LXXI, s. 201–217.
- Kosek I., Czerepowicka M. i Przybyszewski S. (2020): *VERBEL. Elektroniczny słownik paradygmatów polskich frazeologizmów czasownikowych. Teoria, problemy, prezentacja, wersja 2.0*. Olsztyn.
- Krajewski L. (1982): *Synonimia porównań odprzymiotnikowych*. [W:] *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*. Red. A.M. Lewicki. Lublin, s. 113–121.
- Lewicki A.M. (1976): *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego*. Katowice.
- Lewicki A.M. (1982): *Problemy metodologiczne wariantowości związków frazeologicznych*. [W:] *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*. Red. A.M. Lewicki. Lublin, s. 37–46.
- Lewicki A.M. (1986): *Składnia związków frazeologicznych*. „Biuletyn PTJ” XL, s. 75–83.
- Lewicki A.M., Pajdzińska A., Rejakowa B. (1987): *Z zagadnień frazeologii. Problemy leksykograficzne*. Warszawa.
- Nowakowska A. (2011): *Wariantowość porównań frazeologicznych*. [W:] *Perspektywy współczesnej frazeologii polskiej. Wariantowość we frazeologii*. Red. P. Fliciński. Poznań, s. 23–32.
- Pajdzińska A. (2020): *Składnia frazeologizmów o funkcjach przymiotnika (zarys problematyki)*. „Prace Filologiczne” LXXV, z. 1, s. 385–397.
- Przybyszewski S., Kosek I. i Czerepowicka M. (2022): Not only meaning... *Verbel: The Electronic Dictionary of Paradigms of Polish Verbal Multiword Expressions*. „International Journal of Lexicography” XX, s. 1–16.
- Rytel D. (1982): *Frazeologiczne warianty i synonimy ustalonych porównań w języku czeskim i polskim*. [W:] *Stalość i zmienność związków frazeologicznych*. Red. A.M. Lewicki. Lublin, s. 69–77.
- Saloni Z. i Świdziński M. (2012): *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa.
- Świdziński M. (1992): *Gramatyka formalna języka polskiego*. Warszawa.
- Tyrpa A. (2019): *Wariantowość frazematyki w gwarach polskich*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 14, s. 246–257.
- Węgrzynek K. (2017): *Kilka uwag o fleksji nieciągłych jednostek przymiotnikowych*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” 12, s. 316–323.
- Wysoczański W. (2006): *Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków*. Wrocław.
- Żmigrodzki P. (2025): *Zasady opracowania Wielkiego słownika języka polskiego*, <https://pliki.wsjp.pl/zasady_opracowania_wsjp.pdf>, dostęp: 15.09.2025.